

1. Башляр, Г. Избранное: Поэтика пространства / Г. Башляр ; пер. с фр. – М. : Рос. полит. энцикл., 2004.

2. Лефевр, А. Производство пространства / А. Лефевр ; пер. с фр. – М. : Strelka Press, 2015.

3. Российские ученые заговорили с Далай-ламой о новой теории сознания [Электронный ресурс] // РИА Новости. – Режим доступа : <https://ria.ru/religion/20170808/1499940410.html>. – Дата доступа : 26.01.2018.

4. Чогьям Трунгпа Ринпоче. Преодоление духовного материализма : в 15 ч. [Электронный ресурс] / Чогьям Трунгпа Ринпоче. – Киев : София, 1993. – Часть 9: Развитие Эго. – Режим доступа : http://www.spiritual.ru/lib/lindex_dmat.html. – Дата доступа : 26.01.2018.

АСАБЛІВАСЦІ БЫТАВАННЯ ПАСХАЛЬНАЙ ТРАДЫЦЫІ Ў БЕЛАРУСІ

В. І. Раманенкава,

кандыдат мастацтвазнаўства,

выкладчык кафедры беларускай народна-песеннай творчасці

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

Да бытавой пасхальнай традыцыі адносяцца фальклорныя абрады (напрыклад, валачобны) і звычаі (гульні з велікоднымі яйкамі, біццё вербай і інш.), аб'яднаныя агульнай пасхальнай ідэяй, сюжэтам, зместам.

Бытавыя традыцыі святкавання Уваскрасення Хрыста, ці, як кажуць у народзе, Вялікадня (Вялікання, Вельканоцы, Пасхі), на Беларусі маюць цесную сувязь з царкоўнымі традыцыямі святкавання Пасхі.

У старажытных часах Вялікдзень у бытавым жыцці беларусаў меў прыродаарыентаваны характар і разам з тым Вялікі дзень атаясамліваўся з сустрэчай Новага года па сонечнаму календару і святкаваўся ў дзень веснавога раўнадзенства, як зазначае В. Ліцвінка [4, с. 68]. Вялікдзень насычаны святочна-мастацкай культурай велічальнага, мажорнага, гімнічнага, жыццесцвярджальнага характару.

Падрыхтоўка да свята пачыналася, таксама як і ў літургічным цыкле, з Вялікага посту. Семантычным значэннем былі насычаны паставыя святы і іх атрыбутыка. Напрыклад, бытавая традыцыя Вербнай нядзелі галоўным чынам факусіруецца

на галінцы вярбы – гэта знак перамогі жыцця над смерцю, а таксама сімвал вясны і ўрадлівасці. Ідучы дадому пасля набажэнства, у быту прынята вітаць адзін аднаго асвечанымі галінкамі і прыгаворваць: «Шкыр у лес па вярэс, не я б’ю – вярба б’ець, праз сем дзён Вялікдзень, праз сем нядзель Тройца!»¹ На поўначы Міншчыны сустракаюцца выпадкі, калі з вербачкай заходзілі на могілкі: «Я іду з царквы з вербачкай і занясу сваім свяцоную вербачку»². Звычай заносіць вербачку на могілкі пашыраны на поўдні Віцебшчыны.

Вялікі чацвер ў бытавым асяроддзі меў назву Чысты чэцвер. У гэты дзень наводзілі парадак ў дамах і на панадворку, хадзілі ў лазню, што семантычна перамяжоўваецца з ачышчэннем душы ад усялякага зла.

Вялікая пятніца – «пакутны дзень». У пятніцу захоўвалі вельмі строгі пост, нічога не елі, толькі пілі ваду. Гэта яшчэ адна яскравая паралель з царкоўнай традыцыянасцю, згодна з якой у гэты дзень не спажываецца Эўхарыстычны Хлеб.

Велікодная субота непасрэдна прысвячалася прыгатаванню галоўных велікодных атрыбутаў – фарбаванню яек і выпяканню адмысловых пірагоў. Галоўным атрыбутам пасхальнай традыцыі ў бытавым асяроддзі хрысціян з’яўляецца чырвонае яйка. Гэта сімвал-сведчанне Уваскрасення Хрыста (паводле легенды аб традыцыі фарбаваць яйка: Марыя Магдалена прыйшла да імператара Рыму Тыберыя, падаравала яму звычайнае яйка як знак павагі і сказала: «Хрыстос уваскрэс!» Імператар усклікнуў: «Як можа хтосьці ўваскрэснуць з памерлых? Цяжка ў гэта паверыць. Так цяжка, як паверыць, што гэтае белае яйка можа стаць чырвоным!» У той жа момант яйка зрабілася чырвоным у яго руках).

Каб узмацніць сімвалічную сілу яек, на Вялікдзень іх фарбавалі ў чырвоны колер, які ў нашых продкаў быў сімвалам сонца, жыцця, прыгажосці і крыві як носьбіту жыцця. Яйкі фарбавалі ў адзін колер і атрымлівалі так званыя крашанкі або рабілі пісанкі, дэкараваныя рознымі ўзорамі.

¹ Тэкст запісаны са слоў Веранікі Сіўко (1934–2011), жыхаркі вёскі Варганы Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці 26 жніўня 2010 г.

² Тэкст запісаны са слоў Людмілы Мурашка (1938 г. н.), жыхаркі в. Гаражанка Барысаўскага раёна Мінскай вобласці.

Найбольшая ўвага тэматыцы яйка ў бытавым асяродку надаецца ў першы дзень Вялікадня. Такая традыцыя сустракаецца ў Беларусі і Сербіі [8, с. 23], у іншых народнасцях праяўляецца толькі эпізадычна.

У кожным рэгіёне Беларусі сустракаюцца фальклорныя спевы пра велікоднае яйка, напрыклад: «Як была ж у бабкі курка-каралёўна», «Была ў бабкі курка-рабушка». Песні, прысвечаныя пасхальнаму яйку, з'яўляюцца адным з самых старажытных пластоў каляндарна-абрадавай музыкі. Гэтым песням уласціва двухчасткавая форма – запеў і прыпеў. Мелодычная лінія песень заснавана на квартавых інтанацыях, якія амаль ні разу не паўтараюцца ў аднолькавым суаднясенні; запаўненне скачкоў хваляпадобнае, рэзкае ці плаўнае, што надае музыцы радасны, святочны настрой, які нагадвае дэкарыраваны малюнак на пасхальных пісанках – хвалі (сімвал вады), ромбы (сімвал узыходу і заходу сонца), плаўныя лініі ў выглядзе рыбы (сімвал хрысціянства).

Непасрэдна само свята Пасхі святкуюцца тыдзень, на працягу якога ў храмах адпраўляюцца святочныя богаслужэнні (храм – цэнтральнае месца святкавання Пасхі).

Вітаць адзін аднаго ў пасхальны перыяд прынята словамі: «Хрыстос уваскрос!» – «Сапраўды ўваскрос!», «Хрыстос Воскресе!» – «Воистину воскрес!»; «Хрыстос воскрес!» – «Воистину воскрес!»; «Хрыстос змартвыхвстал!» – «Правдзіва встал!» (бытавая традыцыя). Моўная розніца пасхальных прывітанняў палягае на трох напаяўняючых агульнабеларускай святочнай Пасхі – цеснае сутыкненне царкоўнай рымска-каталіцкай, праваслаўнай і бытавой традыцый.

Важным момантам у велікодныя дні было адведванне дамоў з рытуальным абыходам двароў з песнямі і пажаданнямі. Абрад, які атрымаў назву валачобнага, быў распаўсюджаны сярод насельніцтва праваслаўнага і каталіцкага веравызнання. Адметнымі лакальнымі рысамі надзелены валачобны абрад і адпаведная песенная спадчына Міёршчыны. У вёсках Бабышкі, Латышы, Лявонполе гаварылі: «Трэба ісці ў Хрыстос», – і песні адпаведна называліся хрыстоснымі. Е. Баннікаў піша, што валачобнікі – людзі Божыя, і сваімі абыходамі яны прыносяць поспех гаспадарам, пладавітасць жывёле, ураджайнасць на палях, ствараюць абарону двароў ад розных прыродных стыхій [1, с. 236].

На тэрыторыі Міёршчыны даследчыкам С. Панізнікам у 1992 г. зафіксаваны тры разнавіднасці “хрыстосаў” – каталіцкі, праваслаўны і сякаўскі. Як зазначае С. Панізнік, «сякамі называлі плятагонаў з-пад Смаленска, дзе беларусы “сыкалі”, вымаўлялі, напрыклад, “цыгунок” замест “чыгунок”. Яны вясною сплаўлялі свае ганкі-платы і на Вялікдзень прыставалі да лявонпольскага берага Дзвіны, каб за песні атрымаць “ганарар” – скаромнае. І песні іх былі хуткімі, і запевак кароткі: “Хрыстос – сын Божы”» [6, с. 3].

У адрозненне ад іншых рэгіёнаў Беларусі ў Заходнім Пазер’і пад моцным каталіцкім уплывам назіраецца больш рэлігійны змест тэкстаў. Па той жа прычыне у гэтай частцы Беларусі адсутнічае пераапананне ў розныя вобразы, якія бытавалі ў іншых рэгіёнах Беларусі, – гэты факт апісаны ў трохтомніку «Гісторыя беларускага тэатра» [3, с. 72].

Безумоўна, што каталіцызм і праваслаўе аказалі значны ўплыў на тэксталогію песеннай спадчыны валачобнікаў, якая тым не менш не страціла сваёй практычнай і мастацка-эстэтычнай значнасці.

Адным з самых устойлівых комплексаў у сістэме велікод-нага перыяду з’яўляецца звычай памінання продкаў, традыцыі якога не прыпыняліся нават у самыя строгія часы барацьбы з рэлігіяй. На тэрыторыі Беларусі традыцыя наведвання могілак носіць лакальны і мікралакальны характар адпаведна дням наведвання: на сам Вялікдзень (зафіксавана ў большай частцы тэрыторыі Беларусі), на другі дзень Вялікадня, на «мяртвых» Вялікдзень – чацвер на Велікодным тыдні, на панядзелак па «праводным тыдні» – апошні тыдзень Велікод-нага перыяду і на Радуніцу – першы аўторак пасля Пасхі.

Згодна з канонамі царквы наведванне могілак у пасхальныя святы не з’яўляецца асэнсаваным і да канца свядомым дзеяннем. Пасха – гэта свята радасці, жыцця, надзеі, калі трэба абвяшчаць аб уваскрасэнні Хрыста, а не падкрэсліваць перавагу смерці над жыццём (наведваннем могілак у святочны дзень). Гэта народная гіпертрафіраванае бачанне Уваскрасення: людзі нібы прыходзяць да продкаў і абвяшчаюць ім пра Уваскрасенне Хрыста.

Існуе яшчэ адзін аспект, якім можна растлумачыць момант наведвання продкаў у пасхальны перыяд: паводле слоў Еван-

геліста Марка, пасля суботы Дзева Марыя, Марыя Магдалена і Сара прышлі да гробу Хрыста [2, Марк. 14:1, 16:1] – адпаведна таму, што жанчыны прышлі ў пасхальны дзень да магілы, сучасны свет таксама наведвае могілкі.

Некаторыя святары тлумачаць традыцыю на Пасху хадзіць на могілкі вынікамі дзейнасці савецкай улады адносна рэлігіі. «Храмаў не стала, засталася тое, што было вакол храмаў: пагосты або могілкі. Пасхальныя набажэнствы праводзіліся на могілках, куды маглі прысці людзі без забароны, магчыма, таму засталася такая традыцыя», – зазначае айцец Аляксандр Сцяпанаў [7].

Такім чынам, бытавая пасхальная традыцыя існуе паралельна з царкоўнай традыцыяй і мае абрады, падобныя літургічным, якія толькі ўвасабляюцца ў адаптаванай беларускаму побыту форме. Значная частка бытавых пасхальных песень прысвечана тэме добрага ўраджаю на «новае лета», шчаслівага лёсу для моладзі. Бытавая пасхальная традыцыя знайшла сваё ўвасабленне не толькі ў музычным мастацтве, але і ў дэкаратыўна-прыкладным (вышыванкі, пісанкі), тэатральным (тэатралізаваны абыход двароў валачобнікамі).

1. Банников, Е. А. Славянские праздники и обряды. Православный календарь / Е. А. Банников. – М. : Гелиос, 2010. – 400 с.

2. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета / в рус. пер., с приложениями. – Изд. 4. – Брюссель : Жизнь с Богом, 1989. – 2535 с.

3. Гісторыя беларускага тэатра : у 3 т. / гал. рэд. У. І. Няфёд. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – Т. 1: Беларускі тэатр ад вытокаў да кастрычніка 1917. – 496 с.

4. Ліцвінка, В. Святы і абрады беларусаў / В. Ліцвінка. – Мінск : Беларусь, 2001. – 188 с.

5. Нікольскі, Н. М. Міфалогія і абрадаваць валачобных песень / Н. М. Нікольскі ; Беларус. акад. навук, Ін-т гістар. навук. – Менск, 1931. – С. 209–361.

6. Панізнiк, С. Масці кладку, заві ў хатку / С. Панізнiк // Сцяг працы. – 1992. – 25 крас. – С. 3.

7. Пасха живых и усопших [Электронный ресурс] // Живое слово. – Режим доступа : <http://www.rusvera.mrezha.ru/410/7.htm>. – Дата доступа : 19.06.2015.

8. Равенскі, М. Збор твораў: Беларускія народныя песні / М. Равенскі ; рэдкал.: І. Алоўнікаў [і інш.]. – Мінск : Тэхналогія, 2008. – 191 с.